

Ana Pajvančić – Cizelj*
Jelena Knežević
Filozofski fakultet
Univerzitet u Novom Sadu

UDK 316.334.56 (497.113 Novi Sad)
DOI: 10.19090/gff.2017.2.441-455
Originalni naučni rad

SOCIO-PROSTORNA TRANSFORMACIJA I SUSEDSKI ODNOSI U NOVOM SADU**

U radu su prikazani odabrani rezultati anketnog istraživanja sprovedenog tokom 2015. godine na reprezentativnom uzorku od 503 stanovnika Novog Sada. Predmet istraživanja su susedski odnosi u Novom Sadu sa ciljem analize njihovog kvaliteta u različitim delovima grada i povezanosti sa različitim društvenim obeležjima. Polazna hipoteza je da *kvalitet susedskih odnosa značajno varira u različitim delovima grada i između različitih društvenih grupa*, pri čemu se delovi grada posmatraju prema intenzitetu njihove socio-prostorne transformacije u periodu tranzicije. Istraživanjem je potvrđena polazna hipoteza i utvrđeno je da su susedski odnosi intenzivniji u starom, istorijskom delu grada, unutar jednopородičnog i mešovitog stanovanja, kod vlasnika stanova kao i kod rođenih u Novom Sadu ili doseljenih pre manje od 10 godina. Iako pojedini nalazi govore u prilog tome da razlike u susedskim odnosima proizilaze iz obima i kvaliteta socio-prostorne transformacije u tranziciji, te veze nisu jednostavne niti direktne i potrebno ih je dublje ispitati.

Ključne reči: susedski odnosi; socio-prostorna transformacija; Novi Sad

UVOD

Teorijski pristupi za razumevanje susedskih odnosa u sociologiji prvenstveno su oblikovani unutar Čikaške škole i simboličkog interakcionizma. Unutar njih, razvila su se različita i često suprotstavljena shvatanja o vezi između prostornih transformacija gradova i kvaliteta društvenih odnosa u njima. Ovi, mikrosociološki pristupi, nastali su na osnovu istraživanja zapadnog (američkog) grada tokom 20. veka, zbog čega ih je nužno iznova promišljati na različitim kontekstualnim ravnama. U ovom radu testiramo neke od osnovnih ideja o susedstvu koje su razvijene u okviru pomenutih pristupa, na primeru susedskih odnosa u Novom Sadu u kontekstu tranzicije i socio-prostorne transformacije. U

* ana.pajvancic@ff.uns.ac.rs

** Sociološka studija čije odabrane rezultate prikazujemo u ovom radu, nastala je u okviru projekta Zavoda za zaštitu spomenika kulture grada Novog Sada, a uz finansijsku podršku Pokrajinskog sekretarijata za kulturu i informisanje.

prvom delu rada prikazane su osnovne ideje o susedstvu koje su razvijene unutar mikrosociološke tradicije urbane sociologije, sa posebnim akcentom na stanovišta Luisa Virta (2005) i Džejn Džejkobs (2011). Potom, prikazani su rezultati prethodnih istraživanja susedstva u kontekstu socio-prostorne transformacije post-socijalističkih gradova i nakon toga rezultati sociološkog istraživanja susedskih odnosa u Novom Sadu. Kroz analizu rezultata istraživanja procenjuje se relevantnost klasičnih urbano-socioloških ideja, za razumevanje susedstava u savremenim okolnostima tranzicionog grada.

ISTRAŽIVANJE SUSEDSTVA KAO DEO MIKROSOCIOLOŠKE TRADICIJE URBANE SOCIOLOGIJE

Pod pojmom susedstvo se, nedovoljno analitički razlučeno, istovremeno podrazumevaju određene fizičke karakteristike gradskog prostora, kao i specifični društveni odnosi i interakcije koje se unutar njega odvijaju. Definisati susedstvo na apstraktno urbanistički način, kao omeđeni urbani prostor sveden na nekoliko kvartova ili ulica koje ga sačinjavaju, ne govori mnogo o društvenim odnosima unutar tih susedstava, tome koliko su ona funkcionalna i u odnosu na koga, o učestalosti i kvalitetu interakcija među ljudima, komunikaciji, o mogućnosti integracije i identifikacije, što znači da „susedstvo nije samo teritorijalno ograničena oblast, već i složena mreža socijalnih odnosa” (Petrović, 2008: 57). Sa druge strane, mikrosociološka analiza socijalnih odnosa u gradu uvek u obzir mora da uzme i urbanistička rešenja koja definišu njihov prostorni okvir. Stoga je nužno simultano sagledati međusobne veze između prostornih i socijalnih karakteristika susedstva jer su, u konačnom, pokušaji pronalaženja odgovarajućeg prostornog i socijalnog okvira za život ljudi – jedno te isto (Pušić, 2015). Susedstvo se, stoga, može definisati kao grupa ljudi koja živi na određenom prostoru i koje povezuju određene društvene okolnosti (Pušić, 2015: 268) ili, nešto specifičnije, kao grupa ljudi koja nastanjuje prepoznatljiv deo grada i čiji su članovi organizovani u mrežu interakcija kroz formalne i neformalne veze (Schwirian, 1983). Socijalna organizacija između suseda i njihove interakcije kao i prostorni okvir u kome se oni odvijaju, tako, čine osnovu za sociološku konceptualizaciju susedstva. Prema Pušiću, zadatak istraživanja urbanih susedstava u okviru urbane sociologije je “da razume društvene uzroke i društvene posledice potreba ljudi da u konkretnim prostorima i konkretnim društvenim uslovima stvaraju mreže socijalnih odnosa i time doprinose kvalitetu života” (Pušić, 2010: 146).

Pretpostavka da gradska zajednica počiva i opstaje na teritorijalizovanim društvenim odnosima koji su posredovani urbanističkim intervencijama u prostoru

uglavnom nije upitna. Međutim, odgovor na pitanje kakvi su društveni odnosi poželjni i do koje mere ih je moguće isprojektovati i transformisati kroz urbanističku praksu, ostaje otvoreno. Promišljanja “idealnih društvenih odnosa” unutar gradske zajednice su se, kako primećuje Pušić (2015) često zasnovana na paseizmu i iskustvu ne-gradskih zajednica. Na bazi takvih promišljanja, urbanizam je pokušavao i još uvek pokušava, da isprojektuje gradski prostor tako da podstakne prisne, idealizovane društvene odnose. Međutim, svaka urbanistička zamisao koja, u ime budućnosti, iscertava neku prošlu zajednicu - utopijska je i nerealna (isto). Zbog svega toga, veoma je teško a nekada i nemoguće, jasno identifikovati kriterijume po kojim bi se susedski odnosi mogli proceniti kao integrativni odnosno dezintegrativni.

Čikaški sociolozi su svojim istraživanjima svakodnevnog društvenog života u urbanom kontekstu dali snažnu buduću teorijsku perspektivu za dalja mikrosociološka istraživanja susedstva (šire u Marinković, 2013). U okviru ekološkog pristupa, posebnu pažnju su pridavali vezama između prostorne i socijalne organizacije zastupajući stanovište da izgrađeno urbano okruženje oblikuje ljudsko ponašanje. Prema Luisu Virtu (2005) veličina, gustina i heterogenost gradske zajednice presudno definišu (bezličan i otuđujuć) karakter međuljudskih odnosa u gradu. Shodno tome da su u urbanim uslovima života prepoznali slom tradicionalnih socijalnih veza i odnosa, čikaški sociolozi afirmisali su “susedstva kao specifična moralna područja koja doprinose društvenoj koheziji i omogućuju uključivanje u proces svakodnevnog deljenja prostora sa strancima” (Petrović - Milojević, 2014: 170). Ovakve ideje i danas snažno oblikuju društvenu misao o gradu i urbanističku praksu.

Simbolički interakcionizam daje teorijski doprinos istraživanjima susedskih odnosa, stavljajući fokus na interakcije ljudi, način na koji oni tumače određene simbole i delaju na osnovu njihovih značenja. Poseban značaj za izučavanje susedskih odnosa kao i za njegovo konceptualno redefinisavanje u sklopu ove tradicije dala je Džejn Džejkobs (2011). Džejkobs veruje da su gustina, veličina i heterogenost u kojima je Virt pronalazio uzroke slabih socijalnih veza u gradovima, upravo osnovni i konstitutivni elementi za uspostavljanje kohezije, bezbednosti i poverenja u susedstvima. Ona ističe da „prvi odnosi koji se uspostavljaju u gradskim područjima, odnosi u okviru uličnih zajednica susedstava” (Džejkobs, 2011: 151). Prema njoj, jedna od ključnih društvenih funkcija susedstva je bezbednost, koja je prostorno potpomognuta kroz preplitanje namena trotoara, što „sa sobom nosi neprekidni niz budnih očiju” (Džejkobs 2011: 62, 63). Osnova za bezbednost jednog susedstva jesu njegovi građani, ali i osećaj solidarnosti i poverenje koje se „uspostavlja putem niza mnogobrojnih i sitnih kontakata čija je

pozornica trotoar” (Šoe, 1978: 322). Na nivou gradske četvrti ili susedstva, skup ovakvih slučajnih, spontanih kontakata stvara kod ljudi osećanje kolektivne ličnosti i uspostavlja određeno poštovanje i poverenje, što je nemoguće stvoriti institucionalnim putem (Šoe, 1978). Ti kontakti su, na dalje, bitno uslovljeni urbanističkim rešenjima koja mogu da ih podstiču odnosno inhibiraju (poput dužine bloka, namene prizemlja u zgradama, dostupnih trotoara i javnih prostora).

Kako bi funkcionisalo jedno susedstvo, potrebno je da “izraste jedna isprepletena, ali različita skupina društvenih odnosa” (Džejkobs, 2011: 151). U tom smislu, susedstvo se može posmatrati kao mreža ljudi koji imaju zajedničke interese i očekivanja u međusobnom prepoznavanju, što može ali ne mora da uključuje bliske veze poput prijateljskih (Pušić, 2010: 139). To znači da morfološki okvir gradskog susedstva ima dvojaku socijalnu funkciju: podsticanje interakcija i socijalnih veza ali i zaštitu privatnosti i anonimnosti kao važnih resursa *homo urbanita*. Takvim shvatanjem, Džejkobs je dovela u pitanje “sentimentalna” poimanja susedstva bazirana na pred – urbanim, istorijskim iskustvima i stala u odbranu vrednosti autentičnog gradskog života. Urbanistička rešenja koja počivaju na razbijanju gustine, veličine i heterogenosti u nadi da će time povratiti ideal zajednice su, prema Džejkobs, neostvariva. Ali, i kada bi se mogla ostvariti, cena bi bila razaranje grada i njegovo preobraćanje u sastavne delove – varošice (Džejkobs, 2011).

SAVREMENA ISTRAŽIVANJA SUSEDSTAVA U KONTEKSTU SOCIO-PROSTORNE TRANSFORMACIJE

Postavlja se pitanje kako navedene teorijske pristupe dovesti u vezu sa savremenim gradom, naročito ako se ne radi o zapadnom (američkom) gradu. Susedstva se evidentno transformišu kroz istoriju i počinju da se sagledavaju drugačijim kriterijumima koji ovom prilikom nisu istraživani ali su u drugim istraživanjima identifikovani kao utilitarno shvatanje susedstva i njegovo pretvaranje u robu (Petrović, 2008)¹. Postoji relativno bogata istraživačka tradicija usmerena na transformaciju postsocijalističkih gradova u kojoj se posebno ističu njeni socio-prostorni aspekti (Syâkora, 1999; Hamilton – Dimitrovska Andrews & Pichler-Milanović, 2005; Stanilov, 2007; Petrović, 2009). Među brojnim transformacijama kroz koje ovi gradovi prolaze, za istraživanje susedskih odnosa posebno je značajna sve veća socijalna segregacija i prostorna diferencijacija,

¹Više o sociološkim istraživanjima susedstva kod nas može se videti kod: Petrović, 2004; 2008; Tomanović i Petrović, 2006; Pušić, 2010; Mirkov, 2013.

privatizacija stambenog fonda i haotičan prostorni razvoj grada usled „poništanja urbanističke norme, kao temeljnog instrumenta izgradnje, uređenja i korišćenja naselja“ (Petovar, 2008: 725). Istraživanjem susedskih odnosa u kontekstu socio-prostorne transformacije Tirane, pokazano je kako je kohezija među susedima bitno povezana sa promenama u izgrađenom okruženju – u novim, transformisanim delovima grada koje karakteriše velika gustina i veća spratnost zgrada susedski odnosi su slabiji u odnosu na susedske odnose u starijim delovima grada i onim delovima koji su nastali u vreme socijalizma (Požani – Buka, 2015). Slično istraživanje, usmereno prvenstveno na kvalitet života u novim delovima grada (zgrade sagrađene posle 1990. godine), sprovedeno je 2014. godine u zagrebačkoj mreži naselja (Svirčić – Gotovac – Zlatar, 2015). Autorke ističu da su svi aspekti gradskog života pod uticajem postsocijalističke tranzicije dok su najuočljivije promene u urbanom planiranju, stanovanju i kvalitetu života. Utvrđeno je da se kvalitet života u novim delovima grada Zagreba (meren, između ostalog i kvalitetom susedskih odnosa), nije mnogo promenio od početka tranzicije dok se u pojedinim segmenima pogoršao. Grupa istraživača iz Niša, pokazala je kako se veza između prostorne transformacije postsocijalističkog grada i društvene kohezije u susedstvima može objasniti novim modelima urbanog planiranja koji dovode do drastičnog smanjenja javnih i otvorenih prostora u transformisanim delovima grada (Vasilijevska – Vranić & Marinković, 2014). Smanjivanje javnih prostora na račun guste stanogradnje dovodi do sve manjih mogućnosti za svakodnevne kontakte i komunikaciju suseda koji čine osnov za igradnju trajnijih veza među njima. Slabosti socijalnih veza u novim delovima grada doprinosi i činjenica da u njima dominiraju novoizgrađeni stambeni objekti pa je zajednica suseda relativno nova. Shodno tome, i sama dužina boravka u određenom susedstvu bitno određuje ukupan kvalitet odnosa sa susedima.

ISTRAŽIVANJE SUSEDSTVA U NOVOM SADU

Koliko god različiti, pristupi koji su prikazani u uvodnom delu rada ipak dele neke zajedničke karakteristike. One se, najpre, tiču važnosti komplementarnog razmatranja prostornog okvira u kom funkcionišu susedski odnosi (urbanistička rešenja) i određenog nivoa interakcija među susedima. Stoga će se problem susedskih odnosa u Novom Sadu sagledati u odnosu na ove dve dimenzije – prostornu i socijalnu. Susedski odnosi se najpre dovede u vezu sa različitim delovima grada i to prema obimu njihove socio-prostorne transformacije u tranziciji a potom i sa različitim društvenim obeležjima

Socio - prostorna transformacija Novog Sada kao kontekstualni okvir za razumevanje susedskih odnosa

Novi Sad je u transformacijske procese ulazio na specifične načine koji nisu dovoljno istraživani. Neke njegove specifičnosti, relevantne za predmet istraživanja, vezane su za iz socio-demografske promene koje je grad doživeo za vreme ratnih sukoba prilivom izbeglica, prostornim manifestacijama etničkih i religijskih raznolikosti kao i nešto kasniji ulazak u transformacione procese. Grad poslednjih decenija raste ubrzano i stihijski, a taj proces je najjezgrovitije opisao Ljubinko Pušić sintagmom „rušenje građenjem” (Pušić, 2009). To se posebno odnosi na tranzicioni period u kome je sve manje izgradnje na slobodnim terenima a sve više rekonstrukcija postojećih delova grada koja se obično pravda potrebom za racionalnijim korišćenjem gradskog prostora. Iako se u javnosti vode debate oko urbanističko-arhitektonskih i estetskih konsekvenci ovakve rekonstrukcije², pitanje promene društvenih (susedskih) odnosa i kvaliteta života unutar transformisanih delova grada ostaje zanemareno. U tom kontekstu, posebno je značajno pitanje kako se susedski odnosi menjaju u sklopu socio-prostorne transformacije, odnosno, društvene diferencijacije i prostorne (stambene) segregacije kao temeljnih obeležja tranzicionog grada. Na neka od ovih pitanje pokušali smo da odgovorimo kroz istraživanje susedskih odnosa koje se prikazuje u nastavku rada.

Predmet, cilj i polazne hipoteze istraživanja

Predmet istraživanja koje se prezentuje u radu su susedski odnosi u Novom Sadu sa ciljem analize njihovog kvaliteta u različitim delovima grada i povezanosti sa različitim društvenim obeležjima. Susedski odnosi su operacionalizovani kroz set pitanja i predstavljaju zavisnu varijablu, dok su kao nezavisne varijable korišćena socio-demografska obeležja ispitanika (pol, starost), lokacija (deo grada), tip stanovanja, dužina boravka u Novom Sadu i vlasnički status nad objektima. Prema polaznoj hipotezi, *kvalitet susedskih odnosa značajno varira u različitim delovima grada i između različitih društvenih grupa*, pri čemu se delovi grada najpre posmatraju prema intenzitetu prostorne transformacije u periodu tranzicije. Stoga se posebna pažnja usmerava sa jedne strane na Podgrađe Petrovaradinske tvrđave (kao deo nepromenjenog istorijskog grada) i sa druge, na Podbaru i Grbavicu (kao delove grada koji su značajno transformisani tokom tranzicije).

²Šire u Nedučin, 2014.

Analiza socio-prostornih posledica rekonstrukcije naselja Grbavica (koje je pretrpelo potpunu transformaciju poslednjih decenija) pokazuje da je racionalizacija upotrebe prostora u tom delu grada realizovana ali je praćena lošijim stambenim uslovima (nedostatak parking mesta i veliki indeksi zagađenosti) i niskim estetskim karakteristikama prostora. Prostori unutar stambenih blokova danas imaju „polu-privatan karakter, dok uređenih i sadržajnih javnih ili polu-javnih unutarblokovskih površina gotovo i da nema, prvenstveno iz razloga što je, u skladu sa preduzetničkom logikom, ulaganje u njihov razvoj bilo neprofitabilno, tj. teško naplativo po kvadratnom metru” (Nedućin, 2014: 149).

Podgrađe, naselje u podnožju Petrovaradinske tvrđave, sačuvalo je staro istorijsko jezgro i objekte vojnog, civilnog i sakralnog karaktera koji su nastajali fazno, tokom celokupnog razvoja tvrđave a sadašnja namena prostora je prvenstveno stanovanje (Babić, 2014, prema Pajvančić – Cizelj, Maksimov, 2016). Ovaj istorijski deo grada ostao je nepromenjen u periodu tranzicije. Kako su objekti pod zaštitom a odgovornost za obnovu prebačena na građane (stanare), stanovnici Podgrađa nisu mogli da izdvajaju sredstva za ovu namenu pa je čitavo naselje nastavilo rapidno da propada.

Podbara je jedan od najstarijih delova grada Novog Sada. U tranzicionom periodu počinje intenzivna i haotična razgradnja ovog dela grada uz masovno rušenje starih kuća i njihovu zamenu novim zgradama. Udruženje građana „Almašani“ u više navrata se, bez mnogo uspeha, angažovalo kako bi sprečili izgradnju višespratnica u ovom delu grada.

Metodologija istraživanja

Podaci koje prikazujemo u radu prikupljeni su anketiranjem sprovedenim u periodu od 15.09. do 15.10.2015. godine, na reprezentativnom, višestruko stratifikovanom slučajnom uzorku od 503 stanovnika Novog Sada. Uzorak je stratifikovan teritorijalno (po delovima grada) i po polu. Unutar svakog dela grada ispitanici su u uzorak birani metodom slučajnog odabira („slučajni korak“) uz poštovanje kvota za pol. U okviru upitnika postavljen je set pitanja koji se odnosi na kvalitet susedskih odnosa čije rezultate predstavljamo u ovom radu. Podaci su obrađivani uz pomoć deskriptivne statistike, a stepen povezanosti varijabli meren je Kramer testom (V), u programskom paketu SPSS.

Rezultati istraživanja

Susedski odnosi su operacionalizovani kroz set stavova merenih Likert skalom. Prvi stav bio je: *Redovno se zaustavim i razgovaram sa komšijama*. Raspodela odgovora prikazana je na tabeli 1.

Tabela 1: *Redovno se zaustavim i razgovaram sa komšijama*, frekvencije i ukrštanja

Redovno se zaustavim i razgovaram sa komšijama	Procenat za ceo uzorak	Podgrađe	Podbara	Grbavica	Stariji od 66 godina	Doseljeni pre manje od 10 godina	Podstanari
Uopšte se ne slažem	10,2	14,7	15	20	3,8	31,5	27,7
Uglavnom se ne slažem	11,8	5,9	25	20	2,6	21,7	23,4
Ni da ni ne	23,7	14,7	40	5	9	23,9	23,4
Uglavnom se slažem	22,1	8,8	20	25	19,5	10,9	11,7
Potpuno se slažem	32,3	55,9	0	30	55,1	12	13,8
Ukupno	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Oko 55% ispitanika iz celog uzorka slaže se sa ovim stavom (32,3% potpuno i 22,1% uglavnom), neopredeljenih je 23,7% dok se sa stavom ne slaže 22% ispitanika (10,2 % uopšte a 11,8% uglavnom). Dakle, oko polovine ispitanika, prema ovom pokazatelju, održava susedske odnose kroz svakodnevnu komunikaciju sa komšijama. Stav je ukršten sa varijablama pol, starost, lokacija (deo grada), tip stanovanja, dužina boravka u Novom Sadu i vlasnički status nad objektima, dok su na tabeli 1 prikazane one varijable koje su sa stavom bile statistički značajno povezane.

Stav je povezan sa mestom stanovanja ($V=0.261$) pri čemu se, kao opozitni, izdvajaju stanovnici Podgrađa i Podbare. Stanovnici Podgrađa se znatno češće potpuno slažu sa ovim stavom (55,9%), posebno u odnosu na stanovnike Podbare među kojima nema nijednog ispitanika koji se sa stavom potpuno slaže. To znači da su se, po ovom pitanju, Podgrađe i Podbara izdvojili kao delovi grada u kojima se uspostavljaju veoma intenzivni odnosno, gotovo uopšte ne uspostavljaju, susedski odnosi. Stanovnici Grbavice, kao dela grada koji je u tranzicionom periodu

podlegao najintenzivnijoj transformaciji, ne izdvajaju se značajnije iz proseka za ceo uzorak, osim po tome što su po ovom pitanju znatno ređe neopredeljeni.

Pokazalo se da je ovaj stav statistički značajno povezan sa starošću ispitanika ($V=0.220$) odnosno da stariji ispitanici (preko 66 godina) ostvaruju intenzivnije susedske odnose. Stav je, takođe, značajno povezan i sa dužinom boravka u Novom Sadu ($V=0.309$), pri čemu se po slabijim susedskim odnosima izdvajaju oni koji su se u grad doselili pre manje od 10 godina. Između rođenih u Novom Sadu i onih koji su se tu doselili pre više od 10 godina nema značajnijih razlika po ovom pitanju. Značajna razlika opaža se i između podstanara koji se sa ovim stavom potpuno slažu tek u 13,8% slučajeva i vlasnika stanova/kuća među kojima je procenat potpunog slaganja sa stavom 44,8% ($V=0.226$). Iako ovaj stav statistički nije značajnije povezan sa tipom stanovanja ($V=0.120$), uočava se da su susedski odnosi stanara zgrada po ovom pitanju nešto slabiji. Sa stavom se potpuno slaže oko 37% ispitanika koji stanuju u kućama ili zgradama niže spratnosti, dok je kod onih koji žive u višespratnicama taj procenat manji (27%).

Naredni stav bio je: *Ljudi u mom komšiluku su spremni da se međusobno ispomažu*. Raspodela odgovora prikazana je na tabeli 2.

Tabela 2: *Ljudi u mom komšiluku su spremni da se međusobno ispomažu*; frekvencije i ukrštanja.

Ljudi u mom komšiluku su spremni da se međusobno ispomažu	Procenat za ceo uzorak	Podgrađe	Podbara
Uopšte se ne slažem	12,9	23,5	25
Uglavnom se ne slažem	14,5	8,8	20
Ni da ni ne	29,3	23,5	30
Uglavnom se slažem	21,3	5,9	20
Potpuno se slažem	21,9	38,2	5
Ukupno	100,0	100,0	100,0

Slično kao i kod prethodnog stava, na nivou celog uzorka, ispitanici su podeljeni pri čemu kod nešto manje od polovine postoji međusobno ispomaganje kao element susedskih odnosa, trećina je neopredeljena, dok kod otprilike jedne četvrtine susedski odnosi po ovom pitanju nisu intenzivni. Ovaj stav statistički značajno povezan je samo sa lokacijom ($V=0.227$), ne i sa drugim nezavisnim varijablama koje su razmatrane. Ponovo se delimično izdvajaju stanovnici Podgrađa koji se sa stavom nešto češće potpuno slažu (38,2%) i stanovnici Podbare koji se potpuno slažu tek u 5% slučajeva. Stanovnici Grbavice ne izdvajaju se značajno od

procenata na nivou opšteg uzorka. Odgovori su, u izvesnoj meri, povezani i sa tipom stanovanja ($V=0.152$). Kod ispitanika koji žive u porodičnim kućama ili zgradama niže spratnosti, učestalije je potpuno slaganje sa ovim stavom (23,3% odnosno 33,3%) u odnosu na ispitanike koji žive u višespratnicama (18,8%).

Sledeća dimenzija kvaliteta susedskih odnosa odnosi se na bezbednost, a operacionalizovana je kroz stav: *Osećam se sigurno kad noću prolazim kroz svoj kvart*. Raspodela odgovora prikazana je na tabeli 3.

Tabela 3: *Osećam se sigurno kad noću prolazim kroz svoj kvart*, frekvencije i ukrštanja

Osećam se sigurno kad noću prolazim kroz svoj kvart	Procenat za ceo uzorak	Podgrađe	Muškarci	Žene
Uopšte se ne slažem	14,1	8,8	7,3	20,1
Uglavnom se ne slažem	9,8	8,8	6	13
Ni da ni ne	17,3	5,9	14,6	19,7
Uglavnom se slažem	20,9	14,7	23,6	18,6
Potpuno se slažem	37,8	61,8	48,5	28,6
Ukupno	100,0	100,0	100,0	100,0

Na nivou celog uzorka, više od polovine ispitanika se sa stavom slaže, odnosno, oseća se bezbedno u svom kvartu. Stavovi su statistički značajno povezani sa lokacijom ($V=0.223$) pri čemu se stanovnici Podgrađa ponovo izdvajaju (sa stavom se slaže više od 70% ispitanika). Stav je značajno povezan i sa polom ($V=0.272$). Žene se osećaju manje bezbedno i sa ovim stavom se potpuno slažu gotovo duplo ređe nego muškarci.

Poslednji stav preko koga su mereni susedski odnosi odnosio se na informisanost o lokalnim problemima, za koju se pretpostavlja da proizilazi iz društvenih interakcija u susedstvu. Raspodela odgovora prikazana je na tabeli 4.

Tabela 4: *Dobro sam upoznat/a sa lokalnim problemima u mom kraju*, frekvencije i ukrštanja

Dobro sam upoznat/a sa lokalnim problemima u mom kraju	Procenat za ceo uzorak	Podgrađe	Podbara	Grbavica	Doseljeni pre manje od 10 godina
Uopšte se ne slažem	23,3	5,9	75	45	37,0
Uglavnom se ne slažem	18,1	5,9	5	25	17,4
Ni da ni ne	21,5	17,6	15	15	25
Uglavnom se slažem	14,7	14,7	0	10	12
Potpuno se slažem	22,3	55,9	5	5	8,7
Ukupno	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Po ovom pitanju ispitanici su takođe podeljeni, s tim što ima nešto više onih koji se sa stavom ne slažu (41,4%) u odnosu na one koji se slažu (37%) i one koji su indiferentni (21,5%). Stav je značajno povezan sa lokacijom ($V=0.309$) pri čemu su stanovnici Podgrađa najbolje upoznati sa lokalnim problemima a stanovnici Podbare i Grbavice najmanje. Stav je delimično povezan i sa dužinom boravka u Novom Sadu ($V=0.158$). Oni koji su se doselili pre manje od 10 godina ređe se slažu sa ovim stavom (ukupno 20,7%) odnosno, manje su upoznati sa lokalnim problemima u svom susedstvu. Slično je i sa podstanarima kod kojih je raspodela odgovora gotovo identična kao i kod doseljenih pre manje od 10 godina.

DISKUSIJA I ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Rezultati istraživanja pokazuju da su po pitanju susedskih odnosa ispitanici podeljeni: oko 55% redovno razgovara sa susedima, 43% smatra da su susedi u njihovom kvartu spremni da se međusobno ispomažu, oko 58% oseća se bezbedno kada noću prolazi kroz svoj kvart a oko 41% dobro je upoznato sa lokalnim problemima u susedstvu. Svi stavovi su značajno povezani sa lokacijom (delovima grada), pri čemu stanovnici Podgrađa, kao istorijskog dela grada koji za sada nije doživeo transformaciju, imaju intenzivnije susedske odnose u odnosu na ostale, a stanovnici Podbare koja je značajno transformisana - slabije. Činjenica da se stavovi stanovnika Grbavice, koja je najviše, i prema stručnim kriterijumima -

veoma loše transformisana, ne odstupaju previše od proseka ukazuje na to da se susedski odnosi ne mogu dovesti u direktnu (i jednostavnu) vezu sa obimom i kvalitetom prostorne rekonstrukcije u tranziciji, iako neka vrsta povezanosti evidentno postoji.

Pokazalo se da su za susedske odnose značajne sve testirane nezavisne varijable (pol, starost, tip stanovanja, dužina boravka u Novom Sadu i vlasnički status nad objektima) ali u različitim intenzitetu i u različitim dimenzijama. Posebno se izdvajaju slabiji susedski odnosi kod ispitanika koji su u grad doseljeni pre manje od 10 godina i kod podstanara, kao i nešto slabiji susedski odnosi stanovnika višespratnica. Pol ispitanika značajno je povezan sa percepcijom bezbednosti i žene se osećaju manje bezbedno kada noću prolaze kroz svoj kvart, od muškaraca. Na osnovu toga zaključujemo da je polazna hipoteza prema kojoj *kvalitet susedskih odnosa značajno varira u različitim delovima grada i između različitih društvenih grupa*, potvrđena. Kod polovine ispitanika postoje intenzivni susedski odnosi, definisani kroz svakodnevne susrete i komunikaciju, međusobno ispomaganje, osećaj sigurnosti i upoznatost sa lokalnim problemima. Ti odnosi su intenzivniji u istorijskom delu grada što, ipak, ne treba da vodi ishitrenom zaključku: da prostorne transformacije u tranziciji nužno narušavaju (dobro)susedske odnose. To, ponajmanje, treba da znači da je buduće prostorne rekonstrukcije poželjno usmeravati u pravcu oživljavanja istorijske matrice grada. Takođe, stanovište prostornog determinizma, prema kom je intervencijama u prostoru moguće bitno uticati na društvene odnose u susedstvu, bilo na dobar (human) ili loš (nehuman) način, uvek je ograničenog dometa jer su društveni i prostorni elementi u susedstvu duboko isprepleteni. Pored toga, kako upozorava Pušić, „stare forme društvenosti, spontanost u svakodnevnom komuniciranju, bliskost u ljudskim kontaktima, dakle sve ono što ima konotaciju humanosti, često predstavljaju gradopoželjnu sliku koju međutim, nije moguće oživeti ili transponovati u neko nepripadajuće vreme“ (Pušić, 2005: 761). Različiti susedski odnosi pre su odraz promenljivosti i dinamizma gradske zajednice koja se između ostalog manifestuje i kroz prostorne intervencije koje različitim intenzitetom prodiru u postojeće urbano tkivo.

Očigledno je da su susedski odnosi znatno kompleksniji i zavise od niza karakteristika prostora ali i drugih varijabli, što govori u prilog potrebe za daljim istraživanjima u ovoj oblasti. U budućim istraživanjima treba ići dalje od prostog procenjivanja susedskih odnosa kao dobrih ili loših i fokusirati se na pitanje koju ulogu oni zapravo imaju u definisanju kvaliteta života građana. Susedske odnose treba posmatrati u odnosu na prostorne transformacije ali ih ne treba tumačiti kao

njihovu pasivnu pozadinu i refleksi, niti ih treba idealizovati kao nešto što se nužno gubi transformacijom grada.

Ana Pajvančić – Cizelj, Jelena Knežević

SOCIO-SPATIAL TRANSFORMATION AND NEIGHBORHOOD RELATIONS IN
NOVI SAD

Summary

In the first part of the paper, the authors discuss some of the classical sociological ideas about the neighborhood, developed within the Chicago School and the symbolic interactionism of Jane Jacobs. Those ideas are then used in order to examine the neighborhood relations in Novi Sad, in the context of transition and spatial transformation. The authors present selected results of a survey conducted in 2015 on the representative sample of 503 citizens of Novi Sad. The neighborhood relations in Novi Sad are investigated with the aim of analyzing their quality in different parts of the city and their relation with different social characteristics. According to the research hypothesis, the quality of neighborhood relations varies significantly in different parts of the city and between different social groups, whereby the parts of the city are classified by the degree of their socio-spatial transformation in transition. The research confirmed the first hypothesis and found that the neighborhood relations are more intense in the old, historic part of the city, within the single-family and mixed housing, among the owners of apartments as well as those who were born in Novi Sad or moved to the city less than 10 years ago. Although some findings suggest that differences in the neighborhood relations arise from the degree and quality of socio-spatial transformation in the transition, these links are not simple nor direct. Through the analysis of the research results, the authors assess the relevance of some classical sociological ideas for understanding and planning the neighborhoods in the contemporary city in transition. In the conclusion, the authors emphasize the importance of overcoming strict spatial determinism as well as the idealization of neighborhood relations in further research in this area.

Keywords: neighborhood relations, socio-spatial transformation, Novi Sad

LITERATURA

- Hamilton, I. – Dimitrovska Andrews, K. – Pichler-Milanović, N. (eds.) (2005). *Transformation of cities in central and Eastern Europe: Towards globalization*. New York: United Nations University Press: 22–44.
- Marinković, D. (2013). (prir.). *Čikaška škola 1920-1940*. Novi Sad: Mediterran Publishing.
- Mirkov, A. (2013). Održivo urbano susedstvo—ideal kome treba težiti. U: Petrović, M. (prir.) *Izazovi održivog razvoja*. Beograd: Sociološko udruženje Srbije i Crne Gore i Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta u Beogradu.

- Nedučin, D. (2014). *Postsocijalistički grad –promena društvene i prostorne strukture Novog Sada u periodu tranzicije* (doktorska disertacija), Univerzitet u Novom Sadu: Fakultet tehničkih nauka.
- Pajvančić –Cizelj, A.–Maksimov, K. (2016). Sociološki aspekti proučavanja i revitalizacije graditeljskog nasleđa. Institut za društvena istraživanja u Zagrebu: *Sociologija i prostor*. 54 (2016) 206 (3): 247-263. DOI 10.5673/sip.54.3.3
- Petovar, K. (2009). Urbanizacija bez urbanosti - bilanca rasta gradova u Srbiji. *Sociologija i prostor*, 43 (3): 725-749.
- Petrović, M. (2004). *Sociologija stanovanja*. Beograd: ISI FF.
- Petrović, M. (2008). Istraživanje socijalnih aspekata urbanog susedstva: percepcija stručnjaka na Novom Beogradu. Beograd: *Sociologija*. Vol. L, N° 1: 55-78.
- Petrović, M. (2009). *Transformacija gradova: ka depolitizaciji urbanog pitanja*. Beograd: Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta u Beogradu.
- Petrović, M. – Milojević, M. (2014). Reafirmacija susedstva kroz prostorne prakse regulisanja poželjne prostorne i društvene distanciranosti. *Sociologija i prostor*. Vol. 52, No. 2: 167-185. DOI: 10.5673/sip.52.2.3
- Pojani, D. –Buka, M. (2015). From Camaraderie to Detachment: The Effect of Built Environment Transformations on Neighborhood Relations in a Post-Socialist Context. *Cities*. 49: 66-75.
- Pušić, Lj. (2005). Urbani život i prepoznavanje društva. *Sociologija sela* 43 (2005) 169 (3): 751-768.
- Pušić, Lj. (2009). *Grad bez lica*. Novi Sad: Mediterran Publishing.
- Pušić, Lj. (2010). Susedstvo kao trajno interesovanje sociologije grada. u: Đorđević, D., Kostadinović, A. –Mitrović, Lj. (ured.). *Od putanje do autostrade: spomenica Jovana Čirića*. Niš: Jugoslovenska biblioteka za naučno istraživanje religije i Univerzitetska biblioteka Nikola Tesla: 133-148.
- Pušić, Lj. (2015). *Grad, društvo, prostor. Sociologija grada*. Beograd: Zavod za udžbenike.
- Schwirian, K. (1983) Models of neighborhood change. *Annual Review of Sociology*, Vol. 9: 83-102. <https://doi.org/10.1146/annurev.so.09.080183.000503>
- Stanilov, K. (2007) (ed.). *The Post-Socialist City: Urban Form and Space Transformations in Central and Eastern Europe after Socialism*. Dordrecht: Springer.
- Svirčić Gotovac, A. – Zlatar, J. (2015). *Kvaliteta života u novostambenim naseljima i lokacijama u zagrebačkoj mreži naselja*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu.

- Syâkora, L. (1999). Processes of Socio-spatial Differentiation in Post-communist Prague. *Housing Studies*, 14 (5): 679 – 701.
- Tomanović, S. – Petrović, M. (2006). Rizici i bezbednost u susedstvu iz perspektive dece i njihovih roditelja. U: Tomanović, S. (ured.) (2006). *Društvo u previranju*. Beograd: ISI FF: 139-157.
- Vasilijevska, Lj. – Vranić, P. – Marinković A. (2014). The effects of changes to the post-socialist urban planning framework on public open spaces in multi-story housing areas: A view from Nis, Serbia. *Cities*. 36: 83-92.
- Virt, L. (2005). Urbanizam kao način života. U: Vujović, S. i Petrović, M. (ured.) *Urbana sociologija*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva: 111-128.
- Džejkobs, Dž. (2011). *Smrt i život velikih Američkih gradova*. Novi Sad: Mediterran Publishing.
- Šoe, Fransoa. (1978). *Urbanizam, utopija i stvarnost*. Beograd: Građevinska knjiga.

